

ДОСЛІДЖЕННЯ НОМЕНОСФЕРИ ПОЕЗІЇ І. ФРАНКА

Мар'яна Челецька. Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвят, епіграфів) / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; відп. ред. М. З. Легкий. – Львів, 2007. – 304 с. – (Франкознавча серія. Вип. 9)

Велегранна творча спадщина І. Франка – неозоре поле для наполегливої праці дослідника. Нові горизонти Франкової творчості, які поступово виявляються в контексті поглиблених літературознавчих студій, щоразу вражають своїм багатоманіттям. Зрештою, евристичний потенціал доробку письменника – невичерпний. Головним же завданням сучасного франкознавства має стати розробка продуктивних ідей І. Франка, належне осмислення художнього універсуму автора. До таких далекосяжних проблем, що отримують відповідну теоретичну візуалізацію в контексті Франкової творчості, належить питання всебічного естетико-функціонального аналізу заголовків, підзаголовків, присвят та епіграфів (усі ці елементи заголовкового комплексу об'єднують поняттям “номеносфера”). Одним із упевнених кроків на шляху до максимально вичерпного розгляду зазначеної проблеми постає монографія Мар'яни Челецької “Номеносфера поезії Івана Франка (поетика заголовків, присвят, епіграфів)” (Львів, 2007).

Сприймаючи заголовок як жанрову форму паратексту, молода дослідниця через докладну обсервацію “заголовкового поля” окремого пласту Франкової творчості намагається окреслити компетенцію аналізованої генологічної одиниці, з'ясувати її специфічні риси, виокремити комплекс упізнаваних ознак. Авторка зазначає, що вивчення заголовкового комплексу неможливо провадити за певною стереотипною моделлю, оскільки “творчий матеріал різних письменників повинен сам підказати напрям можливої інтерпретації їхніх заголовків у відповідному оцінному ключі” (17).

Зважаючи на огром Франкової творчості, М.Челецька обмежує свій дослідницький простір вісьмома збірками письменника, кожна з яких має концептуальне значення: жанрово-композиційне – “Баляди і розкази” (1876),

архітектонічно-композиційне – “З вершин і низин” (1887, 1893), асоціативно-символічне – “Зів'яле листя” (1896), контекстуальне – “Мій Ізмарagd” (1898), ретроспективне – “Із днів журби” (1900), ремінісцентне – “Semper tiro” (1906) та жанрово-контекстуальне – “Давнє і нове” (1911), “Із літ моєї молодості” (1913). Не виникає жодних застережень той факт, що зазначений презентативний сегмент доробку письменника становить достатнє джерело для глибинного збагнення “заголовкової свідомості автора”, для осягнення основних принципів номінування його творів.

Витлумачуючи заголовок як “камертон індивідуального письменницького стилю, що заряджає читача-інтерпретатора відповідною духовною енергією автора, настроює на певний тип сприйняття і розуміння авторського задуму, підтексту, надтексту і контексту літературного твору”, і застосовуючи вказані критерії до сприйняття номеносфери Франкової поезії, М. Челецька відкриває новий і вельми перспективний напрямок досліджень.

Через заголовок відбувається перший етап опрацювання тексту, нерідко саме назва (загалом увесь заголовковий комплекс) стає єдиним ключем до розуміння твору. Дослідниця слушно зауважує, що заголовок відкриває перед читачем (слухачем) певний горизонт очікування, налаштовує на визначений тон сприйняття. Щоправда, у цьому випадку варто було б наголосити й на тому, що аналогічну функцію, хоч і в дещо загальнішому форматі, виконує жанроназва. Вказівка на належність твору до конкретного генологічного типу також підштовхує до застосування певної рецептивної моделі, яка сприяє максимально вичерпному та цілісному збагненню читаного.

Комплексно розглядаючи заголовки, присвяти, епіграфи, вказуючи на їх органічний взаємозв'язок, авторка пропонує поглиблений теоретичний

розбір кожної із зазначених одиниць номеносфери, окреслює їх приблизний змістовий, естетичний та функціональний заряд. М. Челецька скеровує зусилля на з'ясування тенденцій історичного буття аналізованих жанрів (заголовок, підзаголовок, присвяту, епіграф дослідниця зараховує до паралітературних генологічних типів), вказує на те, як заголовковий комплекс розвивається на певному етапі історичного розвитку літератури.

Кожна літературна доба пропонує свої закони номінування творів, виробляє "моду" на певний тип заголовка. Перебуваючи в силовому полі епохи, письменник мимоволі приймає існуючі "правила гри" і намагається діяти в межах сформованої традиції. Вочевидь, найпромовистішою вказівкою на справжність письменницького таланту (якщо за індикатор брати саме заголовок) стає вміння автора розширити межі номеносфери, запропонувати нові, дієві засоби розвитку цієї важливої ділянки творчості. У монографії, власне, й акцентовано на естетичній еволюції Франкових заголовків та підзаголовків, розглянуто їх у контексті поезії кінця 1870-х – початку 1910-х рр.

Сам І. Франко вдавався до глибинного теоретичного осмислення заголовків, зауважував їх прямий зв'язок із внутрішньою природою твору, вказував на особливу вагомість назви для максимально об'єктивного сприйняття кожної одиниці красного письменства. Учений говорив про назву як про код порозуміння між письменником і читачем, а також "сформулював принципи відповідності заголовка читацьким інтересам" (41). Водночас І. Франко, як письменник і теоретик літератури, намагався збагнути внутрішню природу номінування, з'ясувати першочергові критерії, оті першоімпульси, які вступають у дію в безпосередньому процесі вибору заголовка.

Авторка монографії консеквентно доводить Франкову посилену увагу до заголовкових комплексів. Безперечно, поет усвідомлював, що саме вони (заголовкові комплекси) – вихідна і кінцева точка рецепції твору, що через назву читач отримує першоінформацію про писане, через назву він остаточно його осмислює. Заголовок, що його

обґрунтовано називають "згустком енергії" всього твору, виконує важливу скеровуючу функцію, фігурально кажучи, веде за руку реципієнта, вказує йому правильний шлях до досягнення мети.

Франкова поезія позначена домінуванням "думки, рефлексії, а не емоції, почуття" (Є. Маланюк), тому постійно відчувається авторська інтенція надати творові остаточної викінченості через закріплення за ним відповідної назви.

Демонструючи філігранну техніку під час мікростудій заголовкових комплексів у Франковій поезії, М. Челецька поглиблює вивчення вкрай важливого аспекту творчості письменника. Дослідниця переконує, що і в цьому компоненті Франко виявив свою геніальність, адже успішно застосовував найрізноманітніші принципи номінування, добірав заголовки з чітким усвідомленням їх безпосереднього впливу на цілісне сприйняття твору, у назви вкладав оту, тільки йому властиву, "глибину мислі". Авторка показує еволюцію письменника крізь призму скрупульозного аналізу номеносфери, вказуючи на поступове поглиблення смислово-функціонального наповнення заголовкових комплексів, вона ще раз наголошує на важливості обраної проблематики для об'єктивного та всеосяжного дослідження поетичного світу Івана Франка, зазначає, що запропонований вектор огляду дає змогу глибше пізнати "секрети поетичної творчості" великого майстра українського слова.

Через докладне обсервування чималої кількості присвят, які в поезії І. Франка мають різні форми вираження – від криптонімів ("К. П.", "О. О" та ін.) до розлогих дедикацій із "пояснювальним значенням" ("Присвячую великому писателю руської землі гр. Л. Н. Толстому), авторка розкриває важливий сегмент "ліричного універсуму поета". Проникаючи в таємниці виникнення авторських дедикацій, дослідниця доходить висновку, що все ж "прикметною рисою Франкового поетичного ідіостилу є використання навмисне шифрованих анонімів й адресувань за зразком "кодових" повідомлень, що потенційно не передбачають розшифрування особи адресата" (247), а також зазначає, що нерідко присвяти стають органічним

продовженням Франкового епістолярного дискурсу.

Врахування досвіду попередників (В. Тюпа, Н. Кожина, Ф. Вшетічка, Є. Джанджакова, Н. Чамата, К. Протохрстова, І. Фоменко, М. Легкий, І. Кошева, С. Маєр та ін.), тих численних різнообсягових напрацювань у напрямку осмислення горизонтів номеносфери, помножене на власні концептуальні

спостереження, дає М. Челецькій змогу запропонувати якісно нове бачення поетики заголовків, присвят та епіграфів у світлі Франкової поезії, а отже, сформулювати оригінальну дослідницьку візію допоки недостатньо опрацьованої в українському літературознавстві (вужче франкознавстві) проблеми.

м. Львів

Святослав Пилипчук

ЛП

ВИСТАВКА В НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ ЛІТЕРАТУРИ

З нагоди 80-річчя Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України в рамках Всеукраїнського фестивалю науки в Національному музеї літератури було організовано виставку, що діяла з 15 травня до 10 червня цього року.

Відвідувачі виставки мали можливість ознайомитися з історією створення Інституту та науковими дослідженнями його співробітників, здійсненими за роки незалежності нашої держави. Були представлені праці всіх науково-дослідних відділів Інституту, його науково-дослідних центрів, наукових шкіл. Дібрані для виставки 372 видання висвітлювали найактуальніші проблеми сучасного літературознавства, засвідчили переосмислення науковцями раніше замовчуваних явищ та імен, визначили місце української літератури у світовому літературному процесі. Репрезентували головні досягнення інституту повні зібрання творів класиків української літератури, зокрема Тараса Шевченка (у 12-ти томах), Івана Франка (у 50-ти томах), а також Григорія Сковороди, Лесі Українки, Максима Рильського, Павла Тичини, Олесь Гончара та багатьох інших. Великий науковий здобуток становлять Повне академічне видання творів Т. Г. Шевченка (побачило світ 7 томів із 12) та три томи творів І. Я. Франка, що свого часу не ввійшли до його 50-томника. Значним дарунком науковців Інституту є підготовка до друку томів "Бібліотеки української літератури" та "Бібліотеки світового письменства". Окремий розділ виставки було присвячено виданням, удостоєним Державної (Національної) премії України імені Тараса Шевченка.

На виставці експонувалися також видання наукових центрів, створених за підтримки Інституту в навчальних закладах, – збірники центру біблієзнавства Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, центру сквородинознавства Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г.Сковороди, центру шевченкознавства Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, а також центрів гоголезнавства та винниченкознавства Ніжинського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя та багатьох інших.

Справжнім інтелектуальним і духовним скарбом Інституту є його відділ рукописів та текстології (понад 100 тисяч одиниць). На виставці можна було оглянути рукописи, документи, фото, особисті речі письменників, що надійшли до фондів відділу останніми роками. Відвідувачі виставки побачили оригінальні фотографії Тараса Шевченка, малюнки художника Григорія Честахівського про перепоховання Кобзаря в Україні (1861 р.), які вважалися втраченими під час Другої світової війни. Велику цікавість викликали документи, малюнки, фото, особисті речі Олександра Олесь та Олега Ольжича, рукописи Олексі Стефановича, Оксани Лятуринської, Івана Багряного, Василя Барки, Михайла Ореста, Юрія Лавріненка, Василя Стуса. Про особливості такого літературного й мистецького явища, як шістдесятництво, ішлося в експонованих листах до Михайлини Коцюбинської Галини Хоткевич та Опанаса Заливахи, Євгена Сверстюка та Івана Світличного до Зіни Генік-Березовської (Чехія).

Справжньою окрасою експозиції стали живописні роботи письменника Володимира Винниченка. А вся виставка засвідчила, що Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України у своїй науковій діяльності спрямований на всебічне дослідження вітчизняного літературного процесу, літератури зарубіжних країн, на збереження та якомога повніше вивчення рукописної спадщини українських письменників.

Галина Болотова